

ההלם התרבותי

על ההתמודדות התרבותית והחברתית של הסטודנט הדתי באקדמיה¹

יונה גודמן

מאמר זה אינו שואף להציג ניתוח תורני או עיוני בדבר משמעות הלימודים האקדמיים, והוא מתמקד בניסיון צנוע ליצור מפה רוחנית ראשונית של הווי הקמפוס, הנבנית בעזרת תיאורי שטח. קווי המתאר של המפה עשויים בע"ה לסייע בהבנת חלק מהקשיים התרבותיים שאתם מתמודדים בוגרינו הלומדים באקדמיה². כן נציע בע"ה הצעה שלדית ראשונית של דרכי התמודדות אפשריות. אמרה לי סטודנטית הלומדת לתואר שני באוניברסיטה:

הרבנים שלי הזהירו אותי לפני שהלכתי ללמוד באוניברסיטה. הם הסבירו לי כי יש קורסים רבים בהם מלמדים דברי כפירה וכי יתכן ואין לי את הכלים כדי לעמוד רוחנית נגד עוצמת השכנוע של המרצים. אני באוניברסיטה כבר שנתיים, ומעולם לא שמעתי דברי כפירה ממרצה. אך מבחינה תורנית נשחקתי בצורה משמעותית. פשוט, הסכנה "להתקלקל" היא בכלל לא בהרצאות אלא בהפסקות! פוגשים אותה בדשא ובמנזה, ובהווי הסטודנטים שהוא חילוני מאוד ומפתה מאוד. דבריה הקצרים של הצעירה מאירים ממד מרכזי בהתמודדות שחווים צעירינו עת נפגשים הם עם העולם האקדמי, ממד תרבותי המתוסף לממד הערכי-רוחני שבו התמקד הגיליון הקודם³. בדברים הבאים ננסה בע"ה למפות ממד תרבותי זה של המפגש בין הצעיר הדתי לקמפוס, ממד ההופך את המפגש לכה מרכזי בהמשך בניין עולמו האמוני.

נפתח בשתי הקדמות קצרות:

1. אין מסגרת או אדם שניתן להתייחס אליו בצורה מדויקת באמצעות הכללות רחבות. אוניברסיטה אחת שונה מרעותה, ההווי בפקולטה אחת שונה מזו שבשנייה, וכמובן, כל בוגר או בוגרת שלנו שונים באופיים. אך מבט מערכת רחב מחייב ניסוח של הכללות סביב מכנה משותף בסיסי. כך אנו עושים עת מנסים לנתח את האתגרים הממתינים לבוגרינו בשירות בצה"ל (וכי כל היחידות בצה"ל זהות באופיין התרבותי?), וכך עושים אנו עת מנסים לנתח את האתגרים שתפגושנו בנותינו בעת השירות הלאומי, אשר אף בה רבה השונות ממקום למקום. על כן, שומה עלינו להציע ניתוח כללי של הקושי התרבותי היחודי של חיי הקמפוס, תוך הישענות על הכללות אשר תסייענה לנו להבין את האתגרים המורכבים שאתם מתמודדים בוגרינו.

1 מקור: גודמן, י' (2009). ההלם התרבותי: על ההתמודדות התרבותית והחברתית של הסטודנט הדתי באקדמיה. צהר לו (עמ' 129-148).

2 קשיים אשר כמעט ולא הוזכרו בגיליון הקודם של כתב העת.

הערת המערכת: להרחבת היריעה, אנו מבקשים להפנות את הקוראים למאמר מקביל, המתאר את האתגרים העומדים בפני הסטודנט היהודי שומר המצוות בארה"ב. המאמר, מאת גיל פרל ויעקב וינשטיין, "חילון נוער דתי באוניברסיטאות בארצות הברית (מדריך להורים: ההתבוללות של הסטודנט הדתי-אורתודוקסי)" פורסם ב'צהר', גיליון יז, עמ' 135.

3 אם יורשה לי, נדמה שחלק מהכותבים לא למדו בעצמם באוניברסיטה של ממש. המפגש שלהם עם עולם זה הוא רק דרך הכתובים, ולכן בעיקר עם מישור זה הם מציעים התמודדות. זאת ועוד. אף אלו בתוכנו שלמדו באוניברסיטה, עשו זאת כמעט תמיד בגיל מבוגר, עת היו בעלי משפחות ועם עולם רוחני יציב ומגובש. מסופקני כמה מהרבנים חוו את חיי הקמפוס והמעונות בגיל צעיר, ומבינים מקרוב את הקשיים שחיים אלו מציבים בפני הצעיר או הצעירה הציוניים-דתיים בימינו.

2. את סקירת האתגרים הניצבים בפני בוגרינו בעת המפגש עם חיי הקמפוס יש לחלק לשני חלקים: מצד אחד, הנעשה בקמפוסים ומצד שני מאפייני בוגרינו בשלב זה של חייהם. את תיאור ההווי בקמפוס נעשה תוך שילוב שפה וביטויים של בוגרינו הלומדים שם. יודגש כי באמרנו "הווי הקמפוס" כוונתנו להווי החברתי-תרבותי של הסטודנטים לתואר ראשון ושני, אך לא למרצים או למעבדות, למשרדים או לספריות.

א. תיאור מצב סוציולוגי: הווי הקמפוס

ככלל, הקמפוס הוא מקום המתאפיין בהווי של חברה צעירה; חברה של רווקים ורווקות, דתיים וחילוניים. אין קווי מתאר ברורים בין הקבוצות, והגיבוש נוצר סביב קורסים משותפים ותחומי עניין מקבילים. אמנם כן, אף בשוק העבודה העתידי רוב בוגרינו לא יעבדו בתוך מוסדות תורניים אלא כחברים במקום עבודה חילוני. אך אז מדובר בחברה רב-דורית. יש הרבה מבוגרים, הרבה נשואים, ולרוב האנשים (כולל בוגרינו) יש כבר עול של משפחה המקטין משמעותית את זמן הבילוי החברתי המשותף שהם יכולים להרשות לעצמם. בקמפוס, בעיקר בלימודי תואר ראשון, רוב מוחלט של הלומדים הם בראשית שנות העשרים, בשלב של גיבוש זהות המאופיין בתהליך של ניסוי וטעייה, גם בחייהם האינטימיים. אין הרבה מחויבויות, ותיאורטית ניתן להתנסות בכול, החל ממה שמעשנים וכלה באופי שבו מבלים בנים ובנות. החברה מעורבת מאוד, הלבוש אינו בהכרח לפי גדרי הצניעות וכו'. אין שלט על מצחו של פרט המעיד אם הוא דתי או חילוני, ויש המון גוני ביניים. לנוחות הניתוח נתייחס כעת בנפרד לאתגרי המפגש עם דתיים ולאגרי המפגש עם חילוניים.

ב. המפגש עם דתיים

יכולה לשבת ליד הסטודנטית בחורה מקסימה, שלמדה באולפנה טובה ומגדירה את עצמה בהווה כ'דתיה רצינית'. אך היא לבושה במכנסיים, אינה 'שומרת נגיעה' ומשתתפת במגוון מסיבות לא צנועות. כשפוגשים עוד צעירה דתייה (שלמדה באולפנה נהדרת, וגם במדרשה שבה אחותי למדה) ואחר כך עוד אחת, מבינים שאפשר לחיות אחרת, ואין חובה להמשיך להקפיד על כל הדקויות. הדבר עולה ביתר שאת עת פוגשים בחור נאה, בוגר ישיבת הסדר טובה, שאף הוא מתנהג בצורה דומה. פוגשים עוד אחד ועוד אחד (בעוד שאני עצמי מחפשת נאשות את בן זוגי), ומבינים שככה נראים הבנים "הטובים". מפתחים שיחות נפש אֶתם ומגלים שיש להם עולם רוחני עמוק ועשיר. ניתן להבין זאת בנקל אם נתבונן בדבריה של סטודנטית אחת:

הם חברה מקסימים כמוני (חלקם באים מיישוב תורני), וחבל לי מאוד לוותר על הקשר אֶתם בגלל סירוב ליטול חלק במסיבה. הרי אין במסיבה שהם מארגנים דברים נוראיים. שותים קצת בירות, שומעים מוסיקה

עברית מודרנית. מה כבר הבעיה?! וכל זה בשבוע הראשון ללימודי בקמפוס...

עתה תכפילו את העוצמה ואת השחיקה של מפגשים אלה עת הם מצטברים שבוע אחרי שבוע, תוסיפו לזה ישיבה בזוגות (לעתים של בן ובת) על עבודה סמינריונית זו או אחרת, ותבינו לאן אנו באים. קחו בחשבון את ההווי במעונות או בדירות, את השבתות שנשארים בהם יחד (בנים ובנות ממגוון סוגים), ואף את הטיולים המשותפים. כל זה אינו אלא תיאור עדין של 'המרכז' התרבותי (הדתי!). ניתן היה בנקל להביא רצף של סיפורים מזעזעים מהשוליים שהיו גורמים לכולם להבין את גודל האתגר והקושי. אך די בתיאור עדין זה כדי לקלוט שקיים אתגר עצום שאינו קשור כלל לתוכני ההרצאות או למתודה האקדמית. באחת: קומתה הרוחנית של החברה הדתית בקמפוס הולכת ונשחקת, וחלק מהוותיקים כבר נשחקו מזמן. הצעיר המגיע כחדש למקום לא נודע, חש רצון טבעי להשתלב גם בנורמות החברתיות (של הדתיים!).

ג. המפגש עם חילוניים

במקביל לקשיים הנובעים ממפגש עם מגוון סוגי הדתיים, קיימים גם אתגרים לא פשוטים הקשורים למפגש הישיר עם ההווי החילוני. בע"ה, לכל בוגר שלנו יש קווים אדומים מאוד ברורים מה יעשה וממה יימנע עת נמצא בחברה חילונית. אך יש המון תחומי 'אפור' ומצבי ביניים השוחקים מאוד. דמיינו מבחן סמסטריאלי גדול וקריטי, אשר לקראתו מתגבשת קבוצה קטנה ואיכותית המחליטה ללמוד יחד בערב. הקבוצה רובה חילונית, והלימוד נעשה בדירה של אחת הסטודנטיות החילוניות. המוסיקה, השתייה, ההווי; הכול זרים לעולם שממנו הגיע הסטודנט הדתי. אך אין מדובר במסיבה (שם בע"ה גבולותיו ברורים) אלא בלימוד בחבורה. נכון שהתמונות על הקיר לא צנועות, ומערכת היחסים בין הבנים לבנות בחדר אינה בדיוק לפי גדרי ההלכה. האם יימנע משותפות בלמידה? הרי אין זו מסיבה בפאב שמשם הוא מדיר את רגליו.

תיאור זה הוא רק דוגמא אחת לתחומים שבהם הצעיר הדתי מתקשה לקבל החלטה בדבר מה שעליו לעשות. כך במקביל, ברור לו למשל שאין מגע פיסי בינו ובין הבנות. אך כמה פעמים אפשר להעיר, כל פעם לבת אחרת, כשהיא נוקשת על הכתף שלך כדי להפנות את תשומת לבך, או צוחקת מבדיחה ובאופן ספונטאני נותנת לך דחיפה או מכה על הכתף? ומה לעשות עת לומדים יחד (שוב, חבורה איכותית שבלי עזרתה תתקשה מאוד לעבור את המבחן הגדול) ותוך כדי מספרים בדיחות מאוד לא צנועות? תיאורטית ניתן לומר לבוגר שלנו את שאמרו לו לקראת השירות הצבאי. עליך להתנהג באופן שפשוט יתביישו לספר בדיחות כאלה ליד אדם דתי. אך מבחן המעשה מלמד כי החבורה החילונית יודעת שזה לא מפריע לדתיים, היות ויושבים בתוכה דתיים שהם עצמם מספרים את הבדיחות ונותנים 'מכות' לבנות...

במקביל, אחר מוצא עצמו בחברה המתחשבת "ברגשותיו הדתיים", אך כל פרידה מהשני בסוף שיעור או לימוד נעשה בתנועת נשיקה של השפתיים (ללא כוונה רומנטית כלל), חותמים על כל דוא"ל פנימי ב"אוהב אותך" או "אוהב אתכם" ועוד. הוא לא חש כי סממנים אלו ואחרים הם בעייתיים, אף כי יודה כי בעבר לא דיבר או סימן כך אף לבנים או בנות דתיים בסניף. וכל זה הוא לגבי אתגרים גלויים שקל לזהותם. הוסיפו לזה סולם ערכים שלם המוקרן בסיפורים תמימים ובהווי יומיומי, של יחס לכסף ולטיולי חו"ל, יחס להישגיות לימודית או לקשרי בנים ובנות⁴, ועוד דברים שהם (אני מקווה) זרים לעולמו⁵.

לכל זאת יש להוסיף את הלחץ החברתי הסמוי להשתלב הנוצר על כל מיעוט (והדתיים ברוב הקמפוסים הם מיעוט, לבטח בחלק מהפקולטות), והרצון הטבעי להצליח חברתית בקבוצת הרוב. כפי שאמר לי סטודנט אחד:

הגעתי ולא הכרתי איש. היה רושם שלכולם יש חברים. גם אני באיזה שהוא מקום חיפשתי חברה. לכן, הראשון שאמר לי 'בוקר טוב', האחרת ששאלה 'מה נשמע' הפכו במהרה לחברי ויחד ישבנו בהפסקות. השיחות רדודות, הצניעות מהם והלאה, ובמצב אחר בחיים לא הייתי מעלה על דעתי ליטול חלק בחבורה כזאת. אך היה לי רצון להשתייך למשהו, וזה מה שמצאתי.

4 שחה לי סטודנטית כי היא הגיעה לאוניברסיטה כדי לשלב לימודים עם... מציאת חתן. אך החברה שמסביב גרמה לה להבין כי טעתה. היא 'למדה' שאין לחץ להתחתן, וכי די בלמצוא כעת חבר קבוע לבילויים, ואי שם בעתיד הרחוק להתחתן. "הרי לכולם מסביב יש חבר או חברה, ומי בכלל מתכוון כעת להתחתן אתם?". זו דוגמא 'עדינה' לשינוי נורמה משמעותי העלול להתרחש, ויש כמובן עוד דוגמאות רבות.

5 אמנם כן, לא כל החילוניים עסוקים בחומרנות ובתאוות, ולא כל הדתיים שקועים בעולם רוחני טהור. אך לאחר הדגשה מתבקשת זו, הדברים שנאמרו משקפים את הקושי שרבים מאוד מבוגרינו חווים בקמפוס.

ד. תיאור מצב פסיכולוגי: בגרות מתהווה

כעת נעבור לצד השני: תיאור העולם התרבותי של בוגרינו בגיל זה. לקמפוס מגיעים כמעט כולם לאחר שרוב חייהם גדלו במסגרות דתיות נפרדות (של בניס או של בנות). חלקם היו כל חייהם (עד היום) בחברה נפרדת לחלוטין. כך התאפיינה החברה שבתוכה גדלו בישיבה התיכונית או באולפנה, כך במכינה או בישיבת ההסדר, וכך אירע לרבים אשר שירתו במחלקת 'הסדר' הומוגנית. הקשיים בצבא שמהם חוששים מחנכיהם נוצרים (בסך הכול) עת רובם משרתים עם דתיים אחרים (בין ככיתה ובין כמחלקה), ועיקר החשיפה היא לבנים אחרים, חילוניים. רבים מאתנו מרעישים שמים וארץ על זה שבוגריהם שומעים הרצאה מקצועית צבאית מפי מדריכה. אך חוץ ממנה ומהפקידה הפלוגתית, החברה בצבא אינה מתקרבת לעוצמת העירוב שיש בקמפוס. אותו תיאור נכון על השירות הלאומי. אף מי שעבדה בשירות לאומי במקום שבו יש חילונים, הרי שעיקר החברה שלה הייתה בנות שירות דתיות כמוה, שאתן היא משרתת ואתן היא לנה בדירה. אותן אלו שלמדו במדרשה לבנות (אחרי השירות) היו גם בתוכה בחממה תורנית נפרדת.

סוף דבר, רב הצעירים שהו עד שלב זה של חייהם בסביבה אשר לעתים קרובות הייתה לא רק דתית אלא גם תורנית, והוא או היא היו כפופים לכללי מסגרת מאוד ברורים; של הרב או הקצין (או מפקחת אגודת השירות הלאומי), התורה או פקודות מטכ"ל. ה"נחיתה" בקמפוס מהווה בעבור הבוגר או הבוגרת שלנו מפגש חד עם חברה עצמאית הקובעת לבד את תרבותה. זוהי חברה מעורבת בכל המובנים (בנים ובנות, דתיים וחילוניים) בגיל שכמעט כל מי שהם פוגשים, עדיין נעדר מחויבות משפחתית על כל המשתמע מכך⁶. אף מי שגדל בחברה מעורבת (נניח בסניף של תנועת הנוער הדתית), התרגל לשיח צנוע בין בנים ובנות. בקמפוס הוא אומר לעצמו: "תמיד דיברתי עם בנות, ומה ההבדל כעת?", וקשה לו לקלוט שזו חברה שכל נורמות התרבות שלה אחרות ממה שחווה בעבר. המעבר (מחברה מעורבת דתית לחברה מעורבת חילונית) מטעה, והדמיון מקשה על זיהוי השונות. זאת ועוד. בוגרינו נמצאים בשלב של בשלות (פיזית ורגשית) לקשר עם בני המין השני, וכטבע העולם כמהים לקשר ממשי. לידם מאות מממשים את הכמיהה הזו.

וכאן מצטרפים מערבולת של מסרים רוחניים שהקמפוס משדר ואשר נידונו במאמרים אחרים: מסרים של אוטונומיה, חירות המחשבה ופתיחות לכל דעה או עמדה. אין דבר מוחלט, ומדוע שפתאום גדרי צניעות שלאורם חונכתי יישארו מחוץ למעגל הספקות? נוצרת הצלבה קטלנית בין עולם רוחני הנוצר מתרבות של הומניזם (שבו האדם במרכז) ופוסט-מודרנה נטולת אמיתות ובין הצעיר הניצב בשיא כוחותיו ובגרותו. תחת מטריית השפעה הדדית כפולה זו (מסרים של חופש והאדרת הספק, בצד לחצים יצריים בחברה המממשת אותם), נתקל הצעיר באין-ספור פיתויים במובן הפשוט של המילה. האם פלא שחלק ניכר מאותם צעירים נשחק?

לעובדות אלו יש להוסיף את התופעה הפסיכולוגית המתחדשת בשנים האחרונות, אשר מגובה אף במחקרים, של הארכת גיל ההתבגרות. בעבר גיל ההתבגרות היה מסתיים בסביבות גיל 18, ואז אצל הרוב היה מסתיים תהליך עיצובה של זהות מגובשת ויציבה, בעלת סולם ערכים יחסית ברור. תהליך זה הסתיים בדרך כלל, כאשר הצעיר/ה הדתי/ה היה/היתה במסגרת דתית – ישיבה, מכינה או צבא לבנים, ומדרשה או שירות לאומי לבנות. אך בשנים האחרונות ממשיכים צעירים לחפש, לנסות ולתהות עד לאמצע ואף סוף שנות העשרים שלהם. מציאות זו יוצרת מצב שבו הם מגיעים לאקדמיה כשהם עדיין בגיל ההתבגרות, נטולי יציבות רוחנית ונכונים להמשך תהליך ההתנסויות.

ראוי להרחיב קמעא על שלב ייחודי זה. במשך שנים האמינו הכול כי נער מתבגר ומגבש את זהותו, ומשם עובר ישר לתוך גיל הבגרות עם אישיות בשלה וזהות אישית יחסית ברורה. בשנים האחרונות מודים רבים

6 אלו מבוגרינו שעשו "שנת הפסקה" בחו"ל, בפרט במזרח, חוו ממד זה כבר שנה לפני כן.

כי בדורנו נוצרה תקופה נוספת, שאותה נוהגים לכנות "בגרות מתהווה"⁷. באחת: בגיל ההתבגרות הנער מגבש את זהותו תוך שהוא גר בבית הוריו, וכפוף לפחות חלקית לכלליהם ולסמכותם. הוא לומד במסגרת לימודים מסודרת אשר אף בה כללי התנהגות, נשען כלכלית על הוריו, נטול רישיון נהיגה, אינו בגיל שבו יכול לטוס עצמאית לטייל בחו"ל וכו'. לעומת זאת, בשלב ה"בגרות המתהווה" הכול מתהפך. הוא עדיין מגבש את זהותו, אך כל מאפייני הסביבה משתנים. הצעיר על פי רוב חי בגפו או עם חבריו, הוא בעל עצמאות כלכלית, לפחות חלקית, הוא בעל רישיון נהיגה ויכולת לטוס לחו"ל, הוא נמצא במסגרות שבהן הוא קובע לעצמו את הכללים ולא מוריו או הוריו וכן הלאה. כלומר, הזהות עדיין איננה יציבה, אך העוצמה והאפשרויות להתנסות במגוון התנהגויות הן חזקות פי כמה מאשר בצעירותו⁸. בישראל יש להוסיף כי הוא בדרך כלל אחרי שירות צבאי, ולכן מרגיש בעל יכולת ועוצמה פנימית להתנסות בחוויות מגוונות. "אם הצלחתי להיכנס ללבנון או לעזה ולצאת בשלום, אני לבטח מספיק חזק כדי להיכנס לחברה הזאת..."

ה. סיכום ביניים

עולה מהנאמר לעיל כי הצעיר הדתי מוצא עצמו בקמפוס נוכח אתגר כפול בעל עוצמה רבה. מצד אחד הוא נחשף בפתאומיות לעוצמת חיי החברה הצעירים בקמפוסים (חילוניים ו'דתילוניים' כאחד), ומצד שני הוא לראשונה מגלה כי הוא נמצא בשלב חדש בהתפתחות האישית שלו, שלב של חיפוש תוך עצמאות נטולת הכוונה רוחנית או חברה תורנית ממשית. שילוב כפול זה מצטרף למשמעות התכנים שהוא נחשף אליהם בעוצמה רבה, ויחדיו הם יוצרים מכבש לחצים רב-השפעה על העולם התרבותי-תורני שלו, ורבים חללים הפילה.

מי שראה כיצד לעתים מתנהגים בוגרי ישיבות הסדר עת משוחחים הם עם צעירה חילונית לספסל הלימודים, מי שראה כיצד לעתים מדברות נשים דתיות נשואות צעירות עם הבנים החילוניים בהפסקה, לא יכול שלא להיות מוטרד מהקשיים שחלק מבוגרינו חווים עת אורח חייהם ניצב במבחן מורכב וייחודי זה. נכון, אין מדובר בכולם, ויש המקדשים שם שמים בכל הליכותיהם. אך מאידך, לצערי אין מדובר בחריגים. הוסיפו להכרת האתגר את העובדה שכמות בוגרינו ההולכים לרכוש השכלה אקדמית שיטתית גדלה עשרת מונים בעשור האחרון, ונבין כי מדובר באתגר מחודש שכל מי שעוסק בחינוך חייב להידרש לו⁹.

במילים אחרות, האתגר הניצב בפני הצעיר בקמפוס אינו רק רעיוני מופשט, אלא תרבותי וקשור לזהותו הדתית (שעדיין) מתגבשת. על כן, דרכי ההתמודדות צריכות להעניק מענה לא רק של המשך לימוד תורה או מתן כלים להתמודדות שכלית עם שאלות אינטלקטואליות ומופשטות. עליהן לסייע לצעיר להמשיך לצעוד בבטחה אל עבר גיבוש זהות דתית-תורנית בריאה ויציבה.

7 emerging adulthood

8 הרוצה חומר קריאה להרחבת הבנתו בנושא מוזמן לפנות לח"מ.

9 בשולי הדברים נעיר, כי יש המתפלאים כיצד חינוך תורני איכותי של שנים ארוכות (לעתים של 12 שנה: שש שנות חטיבה ותיכון בישיבה תיכונית איכותית, ועוד שש שנות ישיבת הסדר) קורסים תוך כמה חודשים בקמפוס. לדעתי, ניסוח זה של השאלה מטעה. רבים מתלמידינו באים מבתיים שבהם התרבות איננה תורנית, היא לא חרד"ל אלא בנד"ל ("בינוני דתי לאומי") ולעתים אף דת"ל ("דתי-לייטי"). תרבות זו שבתוכה הצעיר גדל, ובראשה חיי המשפחה והקהילה שבהן צמח, הם רבי השפעה. בשנים שבהן הוא למד במוסדות תורניים הצליחו לרומם אותו אל עבר אורח חיים יותר תורני. אך בעת המפגש עם חיי הקמפוס הוא פשוט חוזר (רוחנית ותרבותית) לכור מחצבתו. לשון אחר, אצל רבים, בטווח הארוך החינוך שקיבלו במשפחה חזק יותר מהחינוך שקיבלו בישיבה. ניתוח זה מציב את המשבר בפרופורציה, אך אינו פותר אותנו מחשיבה הן כיצד להעמיק עוד יותר את תהליכי החינוך עת הם לומדים במוסדותינו, הן כיצד ללוותם עת לומדים הם בקמפוס.

1. דרכי התמודדות

כדי להתמודד בצורה טובה, בונה ומועילה עם האתגרים הניצבים בפני הסטודנט/ית הדתית/ת בקמפוס האקדמי, יש לנקוט בשילוב של כמה וכמה דרכים:

- 1 **לימוד תורה.** לפני, תוך כדי ואחרי הקמפוס. מכל הסיבות שבעולם, ואין צורך להרחיב בעניין כלל.
- 2 **מכינה קדם אקדמית.** יש להעתיק את הרעיון של מכינות קדם צבאיות, אשר שואפות להכין את הנער לקראת המפגש התרבותי עם חיי הצבא, גם לשלב זה של החיים. לייסד מכינות שיכינו את הצעיר לחיי הקמפוס. אם בראש המכינה הקדם-צבאית עומד לעתים רב שהוא עצמו בעל עבר קרבי משמעותי, ואולי אפילו בעל דרגה גבוהה, הרי שכאן יש להציב בראש המכינה רב שהוא עצמו בעל עבר אקדמי, אולי אפילו בעל "דרגה גבוהה" בה, אשר יוכל בע"ה לשמש דוגמה למי שנכנס (לפרד"ס?) וחי בו בשלום¹⁰. ניתן לבנות מסגרת זאת כמסגרת חד-שנתית תוך שילובה בעיסוק אחר, כגון מכינה קדם אקדמית רגילה, שבה משלימים או משפרים ציוני בגרות, מתכוננים למבחן פסיכומטרי או משלבים עבודה כמקור פרנסה וחיסכון. יסוד הצעה זו כבר הונח בגיליון הקודם של כתב העת, אך לאור הנאמר לעיל עולה, כי חלק מהעיסוק בשנה זו יש להקדיש לא רק ללימוד תורה או התמודדות עם יסודות המתודה האקדמית ותכניה. תשומת לב מרובה צריך להינתן גם להגברת המודעות ולרכישת הכלים כדי להתמודד עם העולם התרבותי השוחק שלתוכו עתידים להיכנס.
- 3 **בית מדרש לסטודנטים.** נושא זה עלה בעבר, אך להבנתי הוא התמקד בעיקר בלימוד תורה רגיל, וכן בשיעורים השואפים לסייע בגיבוש השקפת עולם רוחנית נוכח ההשקפות שאותן פוגשים בהרצאות בקמפוס. אם נכוחים דברינו, הרי שמוקד משמעותי בלימוד צריך לעבור מלימוד מופשט לזה המלווה תהליכים אישיים וקבוצתיים וממוקד בתהליכי גיבוש הזהות. באחת: המדובר לדעתי גם בעבודה תהליכית בקבוצות דיון או חבורות מונחות. במוקד רכיב זה של התכנית יש להציב את התהליכים האישיים שחברי הקבוצה עוברים; התבוננות משותפת בקשיים התרבותיים שאתם הם מתמודדים, והחלפת רעיונות ודעות ביחס לדרכים שבעזרתן ניתן להמשיך לצעוד בבטחה קדימה. אם בלימוד תורה רגיל המוקד הוא הספר ומה שהוא יכול ללמד אותי, כאן המוקד הוא מלכתחילה האדם, וניסיון להבין מה מתחולל בתוכו. מותר שהדיון יתחיל מלימוד עיוני, אך הישיבה איננה פשוט מול הרב, אלא במעגל, על כל המשתמע מסידור לכאורה-טכני זה של החדר. כמובן, כל זה הוא בנוסף ללימוד תורה רגיל שיש לקיים במקום בהיקף ובעומק. כי היא חיינו ואורח ימינו.
- 4 **קבוצת תמיכה.** בדגם המוצע כאן, שואף בית המדרש להיות בית ומקור תמיכה ולא רק מסגרת לימודית עיונית. האקדמיה בסך הכול מציעה עיון קר (או 'מוח-קר', אף כי לעתים מרתק), וצעירינו מחפשים (גם) חום ושייכות. בית המדרש המדובר אינו יכול להיות רק מקום עם שיעורים על רמה, שבהם הרבנים ומעבירי השיחות נותנים דרשות ורצים לדרכם. הוא צריך להיות בית שבו נבנה קשר משמעותי עם הצעירים המעוניינים בכך. בית שיאפשר התייעצויות אישיות במגוון נושאים, בין השאר בנושא שידוכין (רבים מבוגרינו בוחרים בשנים אלו את בני זוגם ובונים את ראשית זוגיותם, הרחק ממסגרת תורנית כלשהי). צעירים רבים מעידים כי הם כמהים לקשר עם דמות

10 אני מודע להבדל בין שירות צבאי המהווה מצווה עצומה (אפילו חתן מחופתו...) ובין האקדמיה, אשר יש הרואים בה "בדיעבד" גדול. בכלל, נוכח מציאות שבה רוב מוחלט של בוגרינו עומד לבלות שנים משמעותיות בקמפוס, לא טיפילתי כאן בשאלת יחסנו העקרוני למציאות זו. בידוע כי נושא זה שנוי במחלוקת בתוכנו, החל מקבוצות השואפות לצמצם את לימודי החול ורואות בהם בדיעבד גדול, ועד אחרות הטוענות כי ניתן בעת הזו להשתלב בהמשך תקומתה של המדינה רק אם משתלבים לכתחילה במסלולי הלימוד האקדמיים, אשר לדעתם מהווים הם את השדה שבו מתקיים חלק גדול מבניין העולם בדורנו. הרבה דיו כבר הוקדש לבירור עקרוני זה, ועוד יש צורך להוסיף בו נדבכים רבים.

תורנית משמעותית בשנים אלו (ודוק: "קשר" ולא רק "לימוד עיוני"). אמנם אין מדובר בסגנון הקשר הנוצר באולפנה או בישיבה התיכונית, אלא בסגנון אחר של קשר המתאים לגיל בוגר זה. אך עצם הצימאון לקשר ולליווי (אישיים, לא רק פילוסופיים או הלכתיים) עצומה, והיא צריכה להיות מטרה גלויה של בית המדרש התורני ולא תוצר לוואי אפשרי אם ההסעה של הרב המלמד במקרה מאחרת.

אנשי הצוות במקום צריכים להיות עם "שעות שהייה" שבהן הם יושבים במקום וזמינים לכל דורש (מכאן, שצריך שיהיו "אנשי צוות" ולא רק מרצים). תפיסה זו של תפקידם משפיעה על תהליך בחירתם של חברי הצוות. אין מדובר רק במי שיודע לנתח לעומק את ההבדלים הרוחניים בין אסכולות פילוסופיות אלו או אחרות, אלא במי שיודע (גם) להיות אח בוגר וחס, מכיל ומכוון. אגב אורחא, אין לי ספק כי אם נזכה להקים בית כזה, הוא יהיה 'מקום' לא רק לבוגרינו, אלא גם ללא מעט צעירים חילוניים המחפשים קשר אמיתי וכן עם עולם התורה שאנו שואפים לחיותו¹¹.

5 **הנחיות התנהגות:** אחד מתוצרי הלוואי השוליים של בית המדרש צריך להיות גיבוש משותף (צוות ותלמידים יחדיו) של דפי הנחיות לסטודנט הדתי המעוניין לטפח את רמתו הרוחנית בצד העצמת זהותו הדתית-תרבותית בעת לימודיו באקדמיה. ההמלצות יכולות להיות עקרוניות (קביעת עתים לתורה וכו') אך גם פרקטיות ומפורטות תוך נגיעה במגוון תחומים; החל ממיקום הישיבה (המלצה לבנים שבחודשי הקיץ יגיעו מוקדם לשיעורים ויתיישבו בשורה הראשונה) וכלה באופן החלוקה לחוליות לשם ביצוע עבודה אקדמית¹².

6 **חברה והווי:** היות וחיי חברה הם משמעותיים בפרט בגיל זה (כשהרוב רווקים ורווקות אשר יצאו כבר מבית הוריהם), יכול וצריך בית המדרש להיות בית במובן הרחב. אמנם לב בית המדרש הוא לימוד תורה. אך סעודות וסיורים, התנדבויות ומבצעים, חגים ושבתות צריכים להיות חלק מהווי החיים המשותף הנרקם סביב לב זה. הווי זה יסייע לצעיר לחיות באווירה תורנית ראויה, למלא את זמנו בעשייה ברוח חיובית, ואף יסייע לו למצוא חברה (אשר לעתים מפוזרת בפקולטות שונות) בעלת שאיפות תורניות דומות לשלו.

7 **תודעה:** ההצעות שהוזכרו לעיל הן פרקטיות. ערכן מוטל בספק אם לא יתקיים תהליך חינוכי משמעותי של בניין התודעה בשני מעגלים. מעגל אחד מיועד למחנכים ולראשי מוסדות חינוך (תיכוניים כמו ישיבות או אולפנות, ועל-תיכוניים כגון מדרשות, ישיבות הסדר וכו'). בעבורם יתקיימו ימי עיון שבהם יכירו הרבנים את המציאות שלתוכה צועדים רוב מוחלט של בוגריהם. ימים שבהם יתקיימו פאנלים של סטודנטים אשר יתארו בפני ראשי המוסדות את האתגרים והקשיים כפי שהם חווים אותם באמת, יתקיימו הרצאות עיוניות לניתוח המצב, יוצגו תכניות הכנה והעשרה מצליחות ועוד. הכול כדי לתת לראשי המוסדות תובנות וכלים אשר יסייעו להם

11 ההצעה לפתוח את בית המדרש גם לחילוניים הכמהים למפגש עם התורה איננה פשוטה. באחד הקמפוסים הגדולים בארץ קיים בית מדרש השואף להיות גם בית, החל מהאווירה הקבוצתית וכלה בכיבוד המחולק במקום ביד נדיבה. בית המדרש מיועד לדתיים ולחילוניים כאחד. נערה (דתייה) אחת אמרה לי כי בבית מדרש זה היא מוצאת מענה לכל הקשיים התרבותיים שהקמפוס מציב, וכי הוא מהווה בית שבתוכו מתקיימת צמיחתה הרוחנית. צעיר אחר אמר לי על אותו בית מדרש כי הוא למד בו קצת וברח כל עוד נפשו בו. לדבריו, אמנם יש במקום עיסוק רוחני מרתק, אך נוצרת בו חברה דתית-חילונית המהווה בעבורו המשך לבעיה ולא פתונה.

12 לעתים כל שני סטודנטים צריכים להיפך לקבוצה ולהכין יחד עבודה או מטלה. אם הם יכולים לחלק ביניהם מראש את העבודה, באופן שכל אחד מכין בביתו את חלקו והחלקים מצטרפים לשלם רק באמצעות המחשב, נראה לי שהעבודה יכולה להיעשות בזהירות גם על ידי בן ובת. אך אם מדובר בשעות של ישיבה משותפת, ההמלצה צריכה להיות לעשות כל מאמץ לבחור בן זוג בן אותו מין.

לבנות תכניות הכנה לתלמידיהם. המעגל השני של בניית התודעה צריך להיות אצל צעירים בשלב שלפני כניסתם לאקדמיה. תכניות הכנה ייעודיות יוסיפו נדבך משמעותי לחינוך התורני הבסיסי ששואפים להעניק להם. למותר לציין כי בהיעדר עמוד שדרה תורני משמעותי, אף 'תכנית הכנה' לא תועיל. אך טענתנו היא כי במקביל לניסיון לבנות עמוד שדרה תורני, יש צורך בהכנה ייעודית לקראת האתגרים הייחודיים המורכבים של הקמפוס¹³.

8 **תכנים**: תפקידו של בית המדרש לטפח מגוון רחב של תכנים ומסרים שלא ניתן לפרטם כעת, מה עוד שראוי כי כל בית מדרש ירכיב את רשימת התכנים ההולמת את ייחודו. אך ישנם שני מסרי רוחב בסיסיים שראוי להציע לאמצם:

א. **אמון**: חינוך והכוונה להתמודדות צריכים להיעשות תוך שדר של אמון ולא חרדה. הקרנה של חרדה וחוסר אמון ביכולתו של הצעיר להתמודד מחלישה ואף נופלת על אוזניים ערלות. ראוי לשדר לצעירים כי מאמינים ביכולתם להתמודד ואף לצמוח מתוך המסגרת בה ישו בשנים הקרובות. כשם שבעבודת ה' דורנו זקוק לשפה של אהבה יותר מאשר יראה, כך נכון גם במעש החינוכי. רק שדר בונה יצליח לטפח בצעיר כוחות חיים שיסייעו לו להתמודדותיו¹⁴.

ב. **אחריות**: השדר השני שיש להתמיד בו הוא של אחריות. אחריותו של הצעיר על עולמו הרוחני הפרטי, אך בעיקר על הפרהסיא הציבורית של כולנו. אנו מאמינים כי הוטלה על שכמנו לבנות בדור זה בניין של קודש על גבי החול. יש להרבות במסרים כמו: "אחד ממוקדי החזית בו תפקיד ציבורי זה מתרחש הוא אצלך כסטודנט, לא פחות ואולי יותר מאשר עת היית חייל בצה"ל. מוטלת על כולנו אחריות להוכיח כי ניתן לחיות חיי תורה מלאים בתוך העולם הזה ולא על ידי הסתגרות מפניו. העם כולו זקוק לראות דור בריא החי חיי קדושה בתוך החיים. עליך ועלינו הוטלה אחריות להראות כי זה אפשרי ואמיתי".

שאלות

ברוח "עולם הספקות" הפוסט-מודרני, נסיים בכמה שאלות הקשורות למעגלים יותר רחבים של הסוגיה הנידונה:

1. האם העובדה שרוב מוחלט של בוגרניו מגיעים כעת לאקדמיה ומתמודדים עם אתגריה, צריכה להביא לשינוי בתוכני 'ההכנה לחיים' שאנו שואפים לטפח לקראת סוף שנות התיכון? באחת: האם ליזום בכיתות יא-יב מפגש מבוקר אך משמעותי עם "העולם הכללי", כהכנה לקראת עתידם בשירות ובעיקר באקדמיה? סעד לגישה זו ניתן למצוא בעובדה כי בשלב זה ניצבים ליד הצעירים

13 יש המצביעים על הפער בהתנהגות ובשחיקה המתגלה בין מי שהגיע לאוניברסיטה כנשוי ובין מי שהגיע כרווק. אמנם יש רגליים להבחנה זו וההיגיון שבתופעה מובן. אך היות ולא תמיד ניתן לזרז את קצב החתונות כדי לחסן אנשים מפני ההשלכות התרבותיות של הקמפוס, ראוי לחפש המלצה אחרת נוכח מציאות זו. והנה, באבחנה בין נשואים לרווקים יש לעני"ד שיקוף של הבדל נוסף, שאותו ניתן לכוון. הניסיון מלמד כי קיים הבדל גדול בין מי שמגיע לאקדמיה 'רק' כדי לקבל תואר (פעמים רבות, אלו הנשואים), ובין מי שמגיע ומחפש מראש חיי חברה (ואולי גם חתן או כלה, קרי הרווקים). הפער בהתנהגות בין שתי קבוצות אלו בולט לעין. הנגזר מכאן הוא הצורך לסייע לצוער (אף הרווק/ה) להחליט מראש אם יחפש את חיי החברה שלו בקמפוס, או שמא יצטרף לאלו הבאים למקום כדי לרכוש השכלה ותואר בלבד, כשאת חיי החברה הוא יטפח במודע במקום אחר.

14 להרחבה, ראה את אופי המסרים איתם הצענו ללוות את תלמידינו עת מכוונים אותם להתמודדות בריאה עם האינטרנט – כתב עת צהר גיליון לג (עמ' 85–94)

דמויות תורניות משמעותיות שאֵתן יוכלו ללבן את משמעות המפגש. אך אולי כדאי להתנגד ליוזמה, תוך הבנה כי עיקר ההכנה לחיים הוא על ידי ספיגה מקסימאלית של אוירת קודש בתקופת ההתבגרות, בין השאר על ידי הסתגרות מרבית מפני העולם החילוני. זאת באמונה כי דווקא תקופת התכנסות היא שתסייע לבנות אישיות הספוגה בתורה אשר תוכל להתמודד בעז ובענווה עם כל אתגרי העתיד הממתינים לה בחוץ.

2. האם הפעילות בבית המדרש (המלווה את הקמפוס) צריכה להיות נפרדת לחלוטין, או לכלול מעת לעת פעילות משותפת של מסלול בנים עם מסלול בנות? זאת כדי להפגיש את הצעיר בחברה מעורבת צנועה שבה יפגוש בנים ובנות תורניים, וכן כדי לתת הזדמנויות משמעותיות להיכרות שתביא לנישואין. ואולי אין מקום לפעילות משותפת כלל, כי לכתחילה היא אינה רצויה, מה עוד שנדרש תיקון המשקל לפריצת הגבולות שהוא חשוף אליהן במקומות אחרים. זאת ועוד, קבוצה נפרדת מאפשרת דיון יותר כן ופתוח על האתגרים שאותם חווים.

3. השאלה הכי חשובה עדיין ממתינה לטיפול מחודש. האם ההליכה לאקדמיה בעת הזו היא בדיעבד או לכתחילה? האם יש הנחיה מועדפת הנכונה לכולם, או שזה דין אישי? ואולי יש לעודד כל מי שיכול – ללמוד דווקא במסגרות המציעות הכשרה אקדמית מסוימת בתוך מסגרת תורנית? הדיון המופשט על היחס לאקדמיה אמנם התקיים לא פעם במשך השנים, אך נדרש דיון מחודש: על הנוער שלנו היום, על המסגרות הקיימות כעת ועל המועדף.

4. תשובה לנושא זה (לימודי אקדמיה היום: לכתחילה או בדיעבד) תלויה בבירור אחר: האם יש רווח (רוחני, לא כלכלי) מלימודים באקדמיה? מאמר זה התמקד בקשיים ובסכנות, אך לא מיפה את היתרונות. האם צעירינו "מרוויחים" מהמפגשים באוניברסיטה בממדים שונים, כגון היכרות עם עם ישראל, גירוי להמשך בירור והעמקה רוחנית אישית ועוד, נוסף לעצם קניית השכלה רחבה בתחומים אותם לא הכירו קודם בצד כלי לימוד שיטתיים שיכולים להועיל להם בתחומים רבים? האם "רווחים" אלו קיימים בפועל, והאם עוצמתם מצדיקה את המחירים שעלולים לשלם? ואולי, התשובה האם צעירנו "ירוויחו" או "יפסידו" תלויה בין השאר גם בנו?

5. סוף דבר, האם האקדמיה עצמה מהווה מקום אפל או מבורך? האם זה 'מקום הסכנה' שבו ראוי להשתדל לא להיות, או להפך, זה השדה המרכזי שבו ניתן בימינו ליטול חלק בתיקון עולם, שדה שבו לכתחילה עלינו להימצא, מתוך עוצמה וקדושה.

סוף דבר

נסיים בנושא העיקרי שבו פתחנו. המפגש עם עולם האקדמיה, על תכניו ועל תרבותו, מהווה אתגר רב משמעות לצעיר הדתי. אתגר זה גורם לרבים מהצעירים לבחון את זהותם ולעתים אף לשוב 'ולפתוח' שאלות אישיות ורוחניות אשר הם חשבו שסיימו לטפל בהן בגיל התיכון. מצב זה עלול להביא למשבר, אך הוא עשוי להיות מנוף לקראת בנייה משמעותית של זהות תורנית יותר עמוקה ומודעת. היכולת להפוך אתגר זה למנוף של צמיחה תלויה בין השאר במוכנות שלנו להציע הכנה לפני וליווי תוך כדי שלב קריטי זה של החיים, ליווי שיעשה באופן אישי וקבוצתי, כשלימוד התורה הישיר הוא רכיב מרכזי אך לא בלעדי בתהליך כולו.

